

ย้อนพินิจ “เมืองนิมิตร” ของมาลัย ชูพินิจ

Revisited “Muang Nimit” by Malai Chupinij

รินฤทัย สัจจพันธุ์*
Ruenruthai Sujjapan

บทคัดย่อ

เมืองนิมิตร นวนิยายของมาลัย ชูพินิจ ในนามปากกา ‘เรียมเอง’ เป็นงานเขียนในแนวโลกอุดมคตินิยม (Utopianism) ต่อต้านสงคราม ใฝ่หาสันติภาพและสังคมที่มีสันติสุข โดยนำเสนอผ่านเรื่องราวชีวิตของตัวละครในช่วงเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาเมื่อกองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทย แก่นเรื่องสำคัญของนวนิยายเรื่องนี้นำเสนอให้เห็นสำนักความรักชาติบ้านเมืองของคนไทยที่สละได้แม้ชีวิตเพื่อรักษาความเป็นไทและเพื่อปกป้องมาตุภูมิของตน ด้วยฝีมือทางวรรณศิลป์ชั้นครู มาลัย ชูพินิจใช้กลวิธีซับซ้อนในการเล่าเรื่องแบบเมตาฟิสิกซ์ และปมขัดแย้งในใจของตัวละครเอกทำให้ผู้เขียนสร้างตัว

* ข้าราชการบำนาญ ศาสตราจารย์ อดีตอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ; ภาควิชาคติชนวิทยา ราชบัณฑิตยสถาน สำนักศิลปกรรม ; อาจารย์ดีเด่นแห่งชาติ สาขามนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๓ ; เมธีวิจัยอาวุโส สกว. พ.ศ. ๒๕๕๔ ; ปุชนิยบุคคล ด้านภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๕๔ ; ศิษย์เก่าดีเด่นคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รับพระราชทานพระเกี้ยวทองคำ พ.ศ. ๒๕๕๔ ; ผู้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา สาขามนุษยศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๔

ละครที่มีมิติลึกได้อย่างมีชีวิตชีวา นวนิยายเรื่องนี้จึงโดดเด่นด้วยการส่งสารที่มีคุณค่าและงดงามด้วยวรรณศิลป์

คำสำคัญ : เมืองนิมิตร มาลัย ชูพินิจ นวนิยาย แนวคิดโลกอุดมคตินิยม สงครามโลกครั้งที่ ๒

Abstract

Muang Nimit is a novel written by Malai Chupinit with his pen name 'Riam Eng'. This utopian novel presents the idea of anti-war and the wish to have peaceful and happy society, although the story is set during World War II when the Japanese army invaded Thailand. The main theme of this novel is the awareness of the patriotism of Thais, in that one would sacrifice his life to keep freedom and to protect his motherland. With his masterly literary skills, Malai Chupinit narrated his novel by using the complex technique of metafiction. Also the conflicts in the mind of the main characters create deep and lively characters. This novel is distinguished because of the valuable message and the style of writing.

Keywords : Muang Nimit, Malai Chupinit, novel, Utopianism, World War II

ประวัติของมาลัย ชูพินิจ

กำเนิด

มาลัย ชูพินิจ เป็นบุตรของนางสอน และนางระเบียบ ชูพินิจ เกิดวันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ ณ บ้านริมฝั่งแม่น้ำปิง ตำบลคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร บิดามารดาประกอบอาชีพค้าไม้สักไม้กระยาเลย มาลัย ชูพินิจจึงมีประสบการณ์วัยเด็ก ในการติดตามบิดามารดานำแพไม้ล่องน้ำเจ้าพระยาจากจังหวัดกำแพงเพชรลงมาขายที่ปากน้ำโพ เมื่อมาลัย ชูพินิจยึดอาชีพนักเขียนในเวลาต่อมา จากชีวิตในวัยเยาว์นี้ถูกนำมาสร้างสรรค์ในงานเขียนหลายเรื่อง เช่น **ทุ่งมหาธาตุ**

การศึกษา

มาลัย ชูพินิจ จบชั้นประถมศึกษาจากโรงเรียนประจำจังหวัด และย้ายเข้ามาเรียนต่อที่กรุงเทพมหานคร ตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ โดยเข้าเรียนที่โรงเรียนวัดบพิตรพิมุขจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ระหว่างที่อยู่ในกรุงเทพฯ ได้พำนักอยู่ที่บ้านของพระยามหาอำมาตยาธิบดี ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ห้องสมุดซึ่งมีหนังสือมากมายหลายประเภทที่บ้านท่านเจ้าคุณอำมาตย์ฯ ต้นตระกูล “วริยศิริ” นี่เองที่เป็นจุดกำเนิดของผลงานสร้างสรรค์ของมาลัย ชูพินิจ เช่น **ติกอนงค์** ซึ่งเป็นนวนิยายอิงพงศาวดารที่เริ่มสร้างชื่อเสียงให้ “ม. ชูพินิจ” อย่างมาก หลังจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ แล้ว มาลัย ชูพินิจเข้าเรียนวิชาครู โดยได้ทุนจากกระทรวงธรรมการ เนื่องจากในขณะนั้นฐานะทางบ้านอยู่ในภาวะขาดแคลน เพราะการค้าไม้ประสบภาวะขาดทุนย่อยยับ เมื่อสำเร็จวิชาครูแล้วจึงได้เรียนต่อจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ขณะเข้าเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบ มาลัย ชูพินิจเรียนกวดวิชาภาษาอังกฤษภาคค่ำที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ไปด้วย

การประกอบอาชีพ

มาลัย ชูพินิจเริ่มอาชีพวิชาครูที่โรงเรียนวัดสระเกศ และหารายได้เสริมด้วยการเป็นครูสอนภาษาอังกฤษ รับจ้างแปลหนังสือ เขียนเรื่องสั้นและนวนิยาย และทำหนังสือพิมพ์ **สวสน์สหาย** หลังจากประกอบอาชีพครูได้ ๒ ปี ครูมาลัย^๑ก็ลาออกไปทำงานหนังสือพิมพ์

^๑ ในบทความนี้ ผู้เขียนขอเรียกมาลัย ชูพินิจ ว่าครูมาลัย มิใช่เพราะท่านเคยประกอบอาชีพเป็นครูในวัยหนุ่ม และเคยเป็นอาจารย์พิเศษในคณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รวมทั้งเป็นวิทยากรบรรยายพิเศษระดับอุดมศึกษาเท่านั้น แต่ครูมาลัยเป็นแบบอย่างของการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและสอนเรื่องโลก เรื่องชีวิต ผ่านวรรณกรรมและข้อเขียนต่าง ๆ ของท่าน อันควรค่าแก่การยกย่องอย่างสูงนี้รู้คุณว่า “ครู” ได้อย่างเต็มปาก

เต็มตัว ด้วยการล่องใต้ไปทำหนังสือพิมพ์ไทยใต้ ได้หนึ่งปีแล้วกลับขึ้นมากรุงเทพฯ ได้ร่วมงานกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันคือกุหลาบ สายประดิษฐ์ ทำหนังสือพิมพ์หลายเล่ม ได้แก่ เสียงไทย บางกอกการเมือง สุภาพบุรุษ ไทยใหม่ ผู้นำ ประชาชาติ ประชามิตร ประชามิตร-สุภาพบุรุษ ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๙ มาลัย ชูพินิจหยุดงานหนังสือพิมพ์ชั่วคราวไปทำสวนมะพร้าวและไร่ถั่วเหลืองที่อำเภอวังดัง จังหวัดชุมพร อันเป็นฉากของนวนิยายเรื่องแผ่นดินของเรา หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ มาลัย ชูพินิจได้รับเชิญจากนายอารีย์ ลีระวัชร ร่วมก่อตั้งบริษัทไทยพาณิชย์การยุคใหม่ ในฐานะที่ปรึกษาและหุ้นส่วน บริษัทไทยพาณิชย์การจำกัดมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สามารถขยายงานจนมีหนังสือพิมพ์ในเครือจำนวน ๑๐ ฉบับ นอกจากตำแหน่งที่ปรึกษาหนังสือพิมพ์พิมพ์ไทยซึ่งเป็นหนึ่งในเครือของบริษัทไทยพาณิชย์การจำกัด และเป็นหนังสือพิมพ์ที่ขายได้มากที่สุดรวมทั้งได้รับความนิยมเชื่อถือมากที่สุดในยุคนั้นแล้ว มาลัย ชูพินิจยังเป็นผู้ควบคุมนโยบาย เป็นผู้ตรวจรูปเล่มความเรียบร้อยของหนังสือก่อนขึ้นแท่นโดยเฉพาะหน้า ๑ เป็นผู้เขียนบทบรรณาธิการ เขียนคอลัมน์ประจำ เช่น “ระหว่างบรรทัด” “ป.ล.” “คอลัมน์วิจารณ์หนังสือ” เขียนสารคดี นวนิยายและเรื่องสั้น โดยใช้นามปากกาต่าง ๆ กัน ที่รู้จักกันดีได้แก่ ม. ชูพินิจ, นายฉันทนา, แม่อนงค์, น้อย อินทนนท์, สมิงกะหรั่ง, เรียมเอง ฯลฯ^๙ กล่าวกันว่ามาลัย ชูพินิจ เขียนหนังสือคนเดียวได้ทั้งเล่มเพราะสามารถเขียนหนังสือได้ทุกประเภท

มาลัย ชูพินิจใช้ชีวิตนักหนังสือพิมพ์และนักประพันธ์ที่บริษัทไทยพาณิชย์การจำกัด เป็นเวลานานถึง ๑๗ ปี นับแต่ก่อตั้งจนถึงแก่กรรมในวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๖

ชีวิตนักประพันธ์

มาลัย ชูพินิจเริ่มงานเขียนด้วยการทำหนังสือพิมพ์ในห้องเรียนชั้นมัธยมที่วัดบพิตรพิมุขเช่นเดียวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ ทำหนังสือพิมพ์ให้โรงเรียนเทพศิรินทร์ และทำนองเดียวกับนักเขียนร่วมรุ่นส่วนใหญ่ทั่วไป มาลัย ชูพินิจเขียนหนังสือจริงจังเมื่อทำงานเป็นครู โดยเขียนเรื่องสั้นไปลงหนังสือพิมพ์และนิตยสารต่าง ๆ ไม่ได้ค่าเรื่อง แต่ได้เป็นสมาชิกพิเศษอ่านหนังสือฟรี เพราะในยุคปลายรัชกาลที่ ๖ และต้นรัชกาลที่ ๗ วงการประพันธ์เป็นวงการของคนชั้นสูงที่มีฐานะ ชาติตระกูลและการศึกษา และถือว่า

^๙ สมบัติ จำปาเงิน รวบรวมไว้ได้ ๓๒ นามปากกา ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่าที่ตรวจสอบได้

การประพันธ์เป็น “ของเล่น” อย่างหนึ่งเช่นเดียวกับเล่นไม้ดัดหรือสะสมไม้เท้า (สุธีรา สุขนิยม ๒๕๒๒ : ๑๘) นักประพันธ์ที่มีได้เป็นคนชั้นสูงหรือมีการศึกษาสูงก็พอใจเพียงแคให้ผลงานสร้างสรรค์ของตนได้ลงพิมพ์ในหนังสือเท่านั้น ส่วนเจ้าของสำนักพิมพ์ก็รู้สึกว่าเป็นการแลกเปลี่ยนที่ยุติธรรมแล้ว คือให้เนื้อที่หน้ากระดาษของหนังสือพิมพ์ในการเผยแพร่ผลงานของใครคนหนึ่ง ลักษณะเช่นนี้เป็นดังที่ สด คุรุมะโรหิต บันทึกไว้ว่า

“ความจริงในยุคนั้น แม้ท่านเจ้าของหนังสือพิมพ์จะไม่เจตนาจะกินแรงเราเลย แต่ก็เหมือนกินแรง เพราะไม่มีหนังสือพิมพ์ฉบับไหนจ่ายค่าเขียนให้เราสักแดงเดียว เขาถือว่าการที่ลงพิมพ์เรื่องที่เรานำเสนอออกนอกระบบเขียนส่งไปให้มันเป็นการตอบแทนที่คุ้มค่าอยู่ในตัวแล้ว รางวัลแท้ ๆ ที่เราได้รับก็คือได้เป็นสมาชิกพิเศษอ่านหนังสือฟรี ซึ่งถือกันว่าเป็นเกียรติอันยิ่งใหญ่ เชิดหน้าชูตา ใกล้เคียงประมาณมิได้ นักเขียนผู้ทำตัวเหมือนคนใจดีเหล่านี้ไม่รู้ลึกเดือร้อนอะไรเลย ขออย่างเดียวให้ท่านบรรณาธิการตีพิมพ์เรื่องของเขาเท่านั้น เขาก็พอใจเป็นที่สุดแล้ว” (สด คุรุมะโรหิต ๒๕๔๙ : ๑๕๑)

จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงมีการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนความคิดจากการเขียนหนังสือเพื่อชื่อเสียงและความพึงพอใจส่วนตัวมาเป็น “งาน” และกลายเป็นอาชีพต่อไป ดังที่กุหลาบ สายประดิษฐ์ แสดงความคิดเห็นไว้ในคำแถลงของหนังสือพิมพ์สุภาพบุรุษรายักษ์ ฉบับปฐมฤกษ์ ตอนหนึ่งว่า (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๔๘ : ๙๑)

สำหรับหนังสือพิมพ์ที่ออกเป็นรายักษ์หรือรายเดือน ดูเหมือนยังไม่เคยมีฉบับใดได้นำประเด็นการซื้อเรื่องเข้ามาใช้ การซึ่งเราจะกระทำขึ้นเป็นครั้งแรกนี้ก็เพราะเห็นว่า ถึงเวลาอันสมควรที่จะกระทำแล้ว อะไรทุกอย่างจะเกิดขึ้นได้ก็ย่อมต้องอาศัยการตั้งต้นทั้งสิ้น ถ้าปราศจากการตั้งต้นเสียแล้ว อะไรซึ่งน่าจะเกิดขึ้นหรือจำเป็นต้องให้เกิดขึ้นก็ไม่อาจที่จะเกิดขึ้นได้ การประพันธ์ของชาวเราทุกวันนี้เป็น “เล่น” เสียตั้ง ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ที่จัดว่าเป็น “งาน” เห็นจะได้สัก ๑๐ เปอร์เซ็นต์ดอดอกกระมัง บัดนี้จึงควรเป็นเวลาที่เราจะช่วยกันเปลี่ยนโฉมหน้าการประพันธ์ให้หันจาก “เล่น” มาเป็นงานอีกสักอย่างหนึ่ง

มาลัย ชูพินิจ เป็นนักเขียนที่สามารถเขียนหนังสือได้หลายประเภท จากที่เริ่มเขียนหนังสือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๗ จนถึง พ.ศ. ๒๕๐๘ รวม ๓๑ ปี สามารถจำแนกงานเขียนได้เป็น ๖ ประเภท คือ นวนิยาย เรื่องสั้น บทละครซึ่งมีทั้งบทละครพูด บท

ละครวิทยุและโทรทัศน์ คอลัมน์ประเภทต่าง ๆ ทั้งด้านกีฬา หนังสือ เศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว ฯลฯ สารคดี และงานแปล แต่ละประเภทมีงานที่สร้างสรรค์ไว้เป็นจำนวนมาก จนแทบไม่น่าเชื่อว่าจะมีนักประพันธ์คนใดสามารถทำงานได้มากถึงเพียงนี้ ครุมาลัยแต่งบทละครพูดไว้ ๓๐ เรื่อง เขียนบทละครโทรทัศน์ให้คณะกัญชวลีฯ เฉลี่ยเดือนละ ๑ เรื่อง ติดต่อกัน ๓ ปี เขียนบทละครวิทยุเรื่องล่องไพร สืบดาหะครั้ง เป็นเวลา ๕ ปีเต็ม เขียนคอลัมน์ให้หนังสือพิมพ์หลายฉบับ ฉบับละหลายคอลัมน์ เขียนคอลัมน์ “ระหว่างบรรทัด” ให้พิมพ์ไทยรายวันตั้งแต่ฉบับปฐมฤกษ์ติดต่อกันทุกวันเป็นเวลา ๑๗ ปี จึงน่าจะมีข้อเขียนหลายพันชิ้น เรื่องสั้นที่ยังเหลือให้พอหาอ่านได้มี ๕๐๐ เรื่อง จากประมาณ ๒,๐๐๐ เรื่อง และมักใช้นามปากกาว่า “เรียมเอง”

ส่วนนวนิยาย ไม่มีต้นฉบับครบทุกเล่ม แต่สุธีรา สุขนิม รวบรวมรายชื่อได้ ๔๘ เรื่อง มีทั้งนวนิยายและนวนิยายขนาดสั้น ดังนี้ **เกิดชาติหนึ่ง, เกิดเป็นหญิง, เกิดหนึ่งเดียว, เกียรติศักดิ์รักของข้า, แก้วตา, ความรักลอยมา, ชัยชนะของพิมพ์, ข้าวฟาดดินสลาย, ชายชาตรี, ชายสามหน้า, แชมป์เปียโนโลก, ดงเศรษฐี, ดาบอำมาตย์, ตะวันหลังเลือด, หุ่นมาราช, ธาตุดิน, ธาตุรัก, นาน้ำลาด, นามหล่อนคือหญิง, น้ำใต้ศอก, น้ำเหนือเริ่มลด, บ้านเกิด, บ้านสร้าง, แผ่นดินของเรา, แผ่นดินเลือด, ฟาสา, มัทนา, แม่ปิง, เมืองนิมิตร, ยกสุดท้าย, ยอดทหารหาญ, ลมแดง, ล่องไพร, ลำฟ้า, ลูกไพร, วัยแห่งนิยาย, ศาสนารัก, ศิกอนงค์, สงครามชิงนาง, สวรรค์ในนรก, สวนหงส์, สามชีวิต, สายทอง, สุดหนทาง, สู้สันต์, เสือจำศีล, เหตุเกิดเมื่อเที่ยงวัน, และ อุดมคติ**

ในจำนวนเหล่านี้ เรื่องเด่น ๆ เป็นที่รู้จักกันดี คือ **แผ่นดินของเรา, ล่องไพร, หุ่นมาราช, บ้านสร้าง, ศิกอนงค์, เกิดเป็นหญิง, เมืองนิมิตร** และ **ข้าวฟาดดินสลาย**

เมืองนิมิตร : อุดมการณ์เพื่อชาติและสันติภาพของโลก

ในวาระวาระกรรมร่วมสมัยของไทย มีนวนิยายเรื่องเมืองนิมิตร ๒ เรื่อง คือ **เมืองนิมิตร** หรือชื่อเดิมว่า **ความฝันของนักอุดมคติ** ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ และ **เมืองนิมิตร*** ของ “เรียมเอง” แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ นวนิยาย

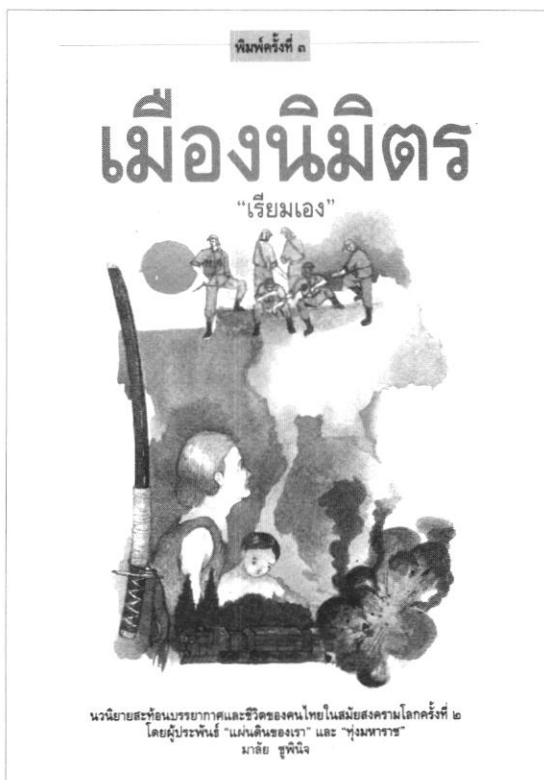
* พิมพ์รวมเล่มครั้งแรก ปี ๒๕๒๙ โดยสำนักพิมพ์ถนนหนังสือ ได้ละกตชื่อว่า **เมืองนิมิตร** ตามพจนานุกรม แต่เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒ โดยสำนักพิมพ์กะทอม ป.ล. ได้กลับมาสะกดว่า **เมืองนิมิตร** ตามเจตนารมณ์เดิมของผู้ประพันธ์

เรื่อง**เมืองนิมิตร** ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เป็นที่รู้จักแพร่หลายกว่า ทั้ง ๆ ที่เป็นวรรณกรรมเพียงไม่กี่เรื่องในชีวิตของนักประพันธ์ผู้นี้^๕ ในหนังสือประวัติวรรณกรรมร่วมสมัยทุกเล่มจะกล่าวถึงนวนิยายเรื่องนี้ และได้รับยกย่องให้เป็น ๑ ใน ๑๐๐ เล่มหนังสือดีที่คนไทยควรอ่าน (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๒) ทั้งนี้เพราะเป็นนวนิยายการเมืองของไทยรุ่นแรก ผู้ประพันธ์มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญ คือ กบฏบวรเดชในปี ๒๔๗๖ ทำให้ถูกจับขังคุกและได้รับการพิพากษาจากศาลพิเศษให้จำคุกตลอดชีวิตในปี ๒๔๘๑ ต้นฉบับเดิมของเรื่อง**เมืองนิมิตร**เป็นภาษาอังกฤษ และนวนิยายเรื่องนี้เป็นเหตุให้ผู้ประพันธ์ถูกเนรเทศไปอยู่เกาะเต่า เพราะฝ่ายรัฐเห็นว่านวนิยายเรื่องนี้เป็นภัยร้ายแรงต่อความสงบสุขของประเทศชาติ ม.ร.ว. นิมิตรมงคลถูกคุมขังอยู่ที่เกาะเต่าเป็นเวลา ๓ ปี จึงได้การปล่อยตัวเมื่อนายควง อภัยวงศ์ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี

นวนิยายเรื่อง**เมืองนิมิตร** ของ “เรียมเอง” น่าจะได้แรงบันดาลใจจากนวนิยาย

^๕ ผลงานของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ได้แก่ นวนิยายเรื่อง **บุญกรรมทำแต่ง** (ต้นฉบับถูกยึดทำลายระหว่างติดคุกครั้งแรก พ.ศ. ๒๔๗๖) **ตำราเรียนภาษาอังกฤษโดยวิธีดัด** (เขียนระหว่างติดคุกครั้งแรกและใช้สอนเพื่อนนักโทษในคุก) **พรรคการเมืองสยามและต่างประเทศ** (เขียนหลังพ้นโทษจากการติดคุกครั้งแรก พิมพ์จำหน่ายแต่แล้วถูกริบทำลายทั้งหมด) นวนิยายเรื่อง **An Idealist's Dream** (เขียนประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๒ เมื่อติดคุกครั้งที่ ๒ ต้นฉบับภาษาอังกฤษมีอยู่แต่ไม่ครบถ้วน ม.ร.ว. นิมิตรมงคลเขียนใหม่เป็นภาษาไทยชื่อ **ความฝันของนักอุดมคติ** พ.ศ. ๒๔๘๗ เมื่อพิมพ์ครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ภรรยาของท่านคือ คุณหญิงบรรจบพันธุ์ นวรัตน์ ณ อยุธา เปลี่ยนชื่อเป็น **เมืองนิมิตร** เพื่อให้เป็นที่ระลึกแก่ผู้ประพันธ์ ต่อมามีการพิมพ์อีกครั้งในปี ๒๕๓๔ โดยสำนักพิมพ์เคล็ดไทย ม.ล.ชัยนิมิตร นวรัตน์ บุตรชาย ได้เปลี่ยนชื่อกลับมาเป็น **ความฝันของนักอุดมคติ** เพื่อรักษาเจตนารมณ์และอุดมคติของท่านบิดาไว้) บันทึกความจริงเรื่อง **ชีวิตแห่งการกบฏสองครั้ง** (ต้นฉบับภาษาอังกฤษชื่อ **The Victim of the Two Political Purges** แต่งขึ้นหลังถูกจำคุกครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๘๕) บทละครเรื่อง **A Drama : The Emerald's Cleavage** (ศ.ดร. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ แปลเป็นภาษาไทยให้ชื่อว่า **รอยร้าวของมรกต** ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นเมื่อติดคุกครั้งที่ ๒ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม) และ **ลิลิตเทวราชพิศพาบบนลานอโศก** (ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๒) นอกจากนี้ ม.ล. ชัยนิมิตร นวรัตน์ ให้สัมภาษณ์ว่า ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ตั้งใจจะเขียน เรื่อง **The Sight of Future Siam** **ทัศนะแห่งสยาม** เพื่อเป็นภาคต่อของ **ความฝันของนักอุดมคติ** แต่ถึงแก่กรรมเสียก่อน (อ้างจาก **ชีวิตและงานของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์**, กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๓๔. และ วันนี ศรีสวัสดิ์, **ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์** (พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๑), ม.ป.ท., ม.ป.ป.)

เรื่อง**เมืองนิมิตร** ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เพราะนอกจากแนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติ (Utopianism) แล้ว ยังตั้งชื่อเรื่องเหมือนกันอีกด้วย เพราะในการพิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ คุณหญิงบรรจบพันธุ์ นวรัตน์ ผู้เป็นภริยาได้เปลี่ยนชื่อหนังสือจาก**ความฝันของนักอุดมคติ** เป็น **เมืองนิมิตร** เพื่อรำลึกถึง ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ ผู้ประพันธ์ จนกระทั่งในการพิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมาจึงกลับไปใช้ชื่อ**ความฝันของนักอุดมคติ** ตามเจตนารมณ์เดิมของผู้ประพันธ์ แต่ผู้คนทั่วไปกลับจดจำชื่อผลงานชิ้นเอกของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ เล่มนี้ว่า **เมืองนิมิตร** หรือเรียกให้สมบูรณ์ว่า **เมืองนิมิตร...ความฝันของนักอุดมคติ**

นวนิยายเรื่อง **เมืองนิมิตร** ของ เรียมเอง ตีพิมพ์เป็นตอน ๆ ในสยามสมัยรายสัปดาห์ ตั้งแต่ ๒๔ กันยายน ๒๔๙๖ จนถึง ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๙๗ เมื่อจบแล้วยัง

ไม่ได้มีการรวมเล่ม ในคำนำเมื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์ถนนหนังสือได้ถึงมูลเหตุของการจัดพิมพ์ว่าเป็นเพราะเมื่อครั้งที่ครุมาลัยให้ข้อมูลแก่คุณสุธีรา สุขนิยมในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องมาลัย ชูพินิจและผลงานประพันธ์ ครุมาลัยได้ให้รายชื่อนวนิยายเรื่องเด่น ๑๑ เรื่อง และเรื่องหนึ่งในจำนวนนั้นคือเรื่อง**เมืองนิมิตร** ดังนั้น แม้นวนิยายเรื่องนี้จะไม่เป็นที่รู้จักโด่งดังเท่ากับนวนิยายเรื่อง**แผ่นดินของเรา** หรือ**ทุ่งมหาธาตุ** แต่เป็นนวนิยายที่ผู้ประพันธ์ชื่นชอบ และผู้อ่านร่วมสมัยจนถึงสมัยหลังก็พบว่ามีความน่าสนใจ เพราะเป็นนวนิยายที่แสดงอุดมการณ์อย่างสูงของมนุษย์ต่อชาติบ้านเมือง รวมทั้งผู้เขียนแสดงทัศนคติวิพากษ์สังคม และคำนิยมเหลวไหลในยุคนั้นอย่างน่าสนใจ

นวนิยายเรื่องนี้แต่งขึ้นหลังสงครามมหาเอเชียบูรพาสิ้นสุด ๘ ปี แต่เนื้อหาของนวนิยายเรื่องนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ย้อนกลับไปในช่วงเกิดสงคราม ซึ่งประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสงครามครั้งนี้ด้วย เนื่องจากญี่ปุ่นใช้ไทยเป็นฐานทัพเดินทางไปรบกับทหารฝ่ายสัมพันธมิตรในมาลายู พม่า และอินโดจีน ไทยจึงถูกล้อมด้วยกำลังอาวุธและระเบิดจากกองทัพของฝ่ายสัมพันธมิตร บ้านเรือนได้รับความเสียหาย ผู้คนเสียชีวิต พิกการ หรือได้รับบาดเจ็บ รวมทั้งสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักเพราะภัยจากสงคราม คนกรุงส่วนหนึ่งจึงอพยพไปอยู่ที่คลองแสนแสบจนกลายเป็นชุมชนใหญ่ และเป็นฉากของนวนิยายเรื่องนี้

แก่นความคิดของนวนิยายเรื่องนี้คือการแสดงความรักชาติของคนไทยที่สละได้แม้ชีวิตเพื่อรักษาเอกราชและความเป็นไท นวนิยายจึงนำเสนอการทำงานของบุคคลหลายฝ่าย ได้แก่ นายตำรวจใหญ่ เชื้อพระวงศ์ชั้นสูง คนไทยนอกประเทศ นักหนังสือพิมพ์ นายทหารญี่ปุ่นเชื้อสายไทย และชาวไร่ชาวนา บุคคลเหล่านี้เป็นเสมือนตัวแทนของคนไทยหลายกลุ่มทั้งในและนอกประเทศ ทั้งฝ่ายรัฐและปัจเจกชน ทั้งชนชั้นสูงและสามัญชน ทั้งปัญญาชนและชาวไร่ชาวนา ทุกคนทุกฝ่ายล้วนมีหัวใจดวงเดียวกันคือรักชาติและหวงแหนแผ่นดินเกิดของตน จึงไม่ยอมให้ใครย่ำยี บุคคลเหล่านี้บางกลุ่มแม้ดูเหมือนอยู่คนละฝ่ายแต่แท้ที่จริงแล้วต่างฝ่ายต่างทำงานในทางลับ หรือบ้างก็ประสานงานเป็นเครือข่ายของกลุ่มทำงานใต้ดินที่เรารู้จักในนามของกลุ่มเสรีไทยซึ่งนวนิยายเล่มนี้หลีกเลี่ยงที่จะเอ่ยถึงโดยตรง

แก่นเรื่องของนวนิยายเรื่องนี้นำเสนอผ่านพฤติกรรมของตัวละครหลัก ๓ ตัว คือ ทานอริบดี (ซึ่งน่าจะหมายถึงพลตำรวจเอก หลวงอดุลเดชจรัส ซึ่งเป็นรองหัวหน้า

เสรีไทย) รังสิต และ สุริยะ หรือสุริย์ (ซึ่งสุริย์ ว่องวิระ ผู้เขียนบันทึกของบรรณาธิการกล่าวว่า เป็นตัวละครที่ “เรียบเอง” ดัดแปลงจาก สุริยะ เอบาต้า ชาวญี่ปุ่นซึ่งมีภรรยาเป็นคนไทย อาศัยและเรียนหนังสือในประเทศไทย มีเพื่อนฝูงจำนวนมาก เมื่อเกิดสงครามรัฐบาลญี่ปุ่นแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าสารวัตรทหาร ทำหน้าที่สืบราชการลับในประเทศไทย) (เรียบเอง, ๒๕๔๔ : ๑๑) ในตอนแรกดูเหมือนทั้ง ๓ คนจะเป็นปฏิปักษ์กัน เพราะต่างทำงานในสายงานของตน นั่นคือ

ท่านอธิบดีกรมตำรวจทำหน้าที่รักษากฎหมาย ควบคุมสื่อมวลชนไม่ให้เขียนข่าวกระทบกระเทือนความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับมหาสมุทรคือญี่ปุ่นตามนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในยุคนั้น นอกจากนี้ยังต้องคอยตามล่าตามล้าง “แนวที่ ๕” ของฝ่ายสัมพันธมิตรที่เข้ามาสืบราชการลับและประสานงานกับกลุ่มทำงานใต้ดินในประเทศไทย แต่ในขณะเดียวกันท่านอธิบดีก็ทำงานทางลับร่วมกับหน่วยใต้ดินของท่าน ดังที่บอกว่า “คนอย่างผมตายเพื่อไทยได้เท่า ๆ กับคนทั้งหลายอื่นที่มีหัวใจเหมือนกัน” (หน้า ๑๔๙)

รังสิต เป็นนักหนังสือพิมพ์ที่ไม่ยอมก้มหัวให้กับอำนาจรัฐ เขาไม่ยอมรายงานข่าวสงครามเพียงด้านเดียวจากสำนักข่าวใดเมื่อของญี่ปุ่น เขาจึงไม่ได้รับการปันส่วนกระดาษพิมพ์ตามนโยบายของรัฐ ต้องลงทุนซื้อหากระดาษพิมพ์คุณภาพแล้วแต่ราคาแพงและหายากในท้องตลาด รังสิตยอมขาดทุนในธุรกิจการทำหนังสือพิมพ์ แต่เขายืนหยัดการเป็นสื่อมวลชนที่ซื่อสัตย์ไม่ยอมให้คนไทยขาดทุนจากการไม่ได้รับข่าวหรือข้อมูลที่แท้จริง และขณะเดียวกันเขาใช้น้ำหนักหนังสือพิมพ์ส่งข่าวถึงหน่วยใต้ดินของไทยด้วย เขาจึงถูกเพ่งเล็งจากฝ่ายทหารญี่ปุ่นและฝ่ายรัฐไทย

ส่วนสุริยะ เป็นลูกครึ่งไทยญี่ปุ่นที่ได้รับความกดดันจากครอบครัวของแม่ที่ไม่ยอมรับเขา เมื่อเกิดสงคราม รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งเขาเป็นทหาร ทำการรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรและสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของคนไทย แต่ด้วยความรักคนไทยและเมืองไทยอันเป็นแผ่นดินแม่ ทำให้สุริยะกลายเป็นลูกพระอาทิตย์ผู้ทรยศ เขาเป็น spy หรือ แนวที่ ๕ ให้องค์กรใต้ดินของไทยที่มีศูนย์กลางนัดพบอยู่ที่บ้านดาหังซึ่งประกอบอาชีพเป็นคนแจวเรือจ้าง

ผู้ประพันธ์เผยความจริงดังกล่าวนี้ทีละน้อย จนในที่สุดผู้อ่านทราบว่าการทำงานของท่านอธิบดี รังสิต และสุริยะ เป็นการทำงานในเครือข่ายเดียวกัน และเป็นการทำงานด้วยอุดมการณ์ตรงกัน นั่นคือ รักชาติไทย ดังที่รังสิตครุ่นคิดด้วยความอึดเอิบใจหลังจาก

รู้ว่าเขาไม่ได้ต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว แต่คนไทยทุกระดับได้ร่วมมือกันทำงานเพื่อประเทศชาติ มาตุภูมิของตนเอง

เขารู้ว่าแต่เนิ่นไป การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อทุกสิ่งทุกอย่างที่แผ่นดินไทยเป็น ตัวแทน...ทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต...จะมีใช้การต่อสู้ที่โดดเดี่ยว หรือ โดยบุคคลกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดโดยเฉพาะ หากจะเป็นการต่อสู้โดยทั่วไปสำหรับ ทุกคนที่ภาคภูมิใจในเชื้อชาติที่ตนเอากำเหนิด ในอากาศที่ตนเกิดมาหายใจ และในแสงสว่างที่แรกพบ การต่อสู้เพื่อปิตุภูมิแต่เนิ่นไป จะเป็นทั้งทางกาย และทางใจอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย สิ้นสุดกันที่สำหรับการซ่อนเร้น ปิดบัง สิ้นสุดกันที่สำหรับความคลางแคลงระหว่างกันและกัน (หน้า ๑๕๓)

นอกจากตัวละครหลักทั้งสามแล้ว แก่นเรื่องที่นำเสนออุดมการณ์ความรักชาติ ยังถ่ายทอดผ่านตัวละครที่เป็นคนเล็ก ๆ อย่างตาทองและชาวบ้านอื่น ๆ ซึ่งในยามปกติ คือชาวบ้านที่หาเช้ากินค่ำไปวันหนึ่งวันหนึ่ง แต่ในยามสงครามคนเหล่านี้พร้อมที่จะพลีชีพ ของตนเพื่อแผ่นดิน ดังที่รังสิตกล่าวถึงว่า

ตาทองก็ทำนองเดียวกับชาวไร่ชาวนาและคนไทยตัวเล็ก ๆ ทั่วไป แก่อาจจะไม่เข้าใจในความหมายของประชาธิปไตยหรือเผด็จการ ชีวิต วันหนึ่ง ๆ ของแก่อยู่ที่การดิ้นรนต่อสู้จากอาหารมีอันไปสู่มือหน้าเท่านั้น แต่อย่างคนไทยผู้มีใช้เมดกรวดเมิดทรายทั่วไป ทนที่ที่อิสรภาพของแกถูก ปล้น ทนไต่หนทางยังชีพของแกถูกทำลาย แกก็พร้อมที่จะต่อสู้จนกว่า ลมหายใจจะออกจากร่าง และคนอย่างตาทองมีอยู่ทั่วเมืองไทย บอกให้ เขารู้ว่าเขาจะต้องอยู่หรือตายเพื่ออะไร ทุกคนก็พร้อมที่จะตาย เพื่อที่ ทุกคนจะได้อยู่ (หน้า ๑๕๓)

ความรักชาติอยู่ในสายเลือดของทุกคน ไม่เว้นแม้แต่คนที่พลัดบ้านเกิดเมืองนอน อย่างเชลยขาวชาวที่รักประเทศไทยซึ่งเป็นดินแดนที่ให้เขามีชีวิตรอดด้วยเมตตาอารี ขณะเดียวกันเขาก็รักและโหยหาอยากกลับประเทศบ้านเกิดเมืองนอนของพวกเขาที่กำลัง กรุ่นไปด้วยไฟสงคราม

เมืองนิมิตร : การเชือดเฉือนบทบาทของตัวละครเอก

เมื่อวิเคราะห์ตัวละครให้ละเอียดลงไปอีก กล่าวได้ว่านวนิยายเรื่อง**เมืองนิมิตร**ของ “เรียมเอง” เสนอบทบาทของ รังสิต และสุริยะ อย่างเท่าเทียมกันจนยากจะชี้ลงไปที่ใครเป็นตัวละครเอก

รังสิต เป็นดังภาพสะท้อนของมาลัย ชูพินิจ ซึ่งนอกจากเป็นนักเขียนแล้วยังเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีประสบการณ์เข้มข้นจากการทำหนังสือพิมพ์มากมายหลายเล่ม ครูมาลัยจึงได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ทางวารสารศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี ๒๕๐๕ ครูมาลัยสร้างรังสิตให้เป็นนักหนังสือพิมพ์ผู้มีอุดมการณ์สูง เขาไม่ยอมรับกระดาดปันส่วนและทุนอุปการะจากรัฐบาล ด้วยเหตุผลเพื่อที่เขาจะได้รักษาหนังสือพิมพ์ของเขาให้เป็นหนังสือพิมพ์ที่แท้จริง มิใช่เป็นเพียงเศษกระดาดแป้นหมึก เขามุ่งมั่นนำเสนอข่าวความเคลื่อนไหวของสังคมตามความเป็นจริง มิใช่เสนอข่าวแบบโฆษณาชวนเชื่อ หรือให้ข่าวแบบด่าเป็นข่าว ขาวเป็นดำ เขาวិพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เกิดขึ้นรวมทั้งคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดในอนาคตให้ประชาชนได้รับรู้ รังสิตวิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ว่า “ในยามที่ชาติบ้านเมืองตกอยู่ระหว่างภัยและไทยยืนอยู่บนทางแพร่งเช่นนี้ หน้าที่และความรับผิดชอบอย่างเขาไม่สามารถแบ่งเบาหรือโยนให้ผู้อื่นได้ และยามคับขันของภาวะสงคราม ยิ่งกว่ายามอื่นใด หนังสือพิมพ์จะต้องบำเพ็ญกรณียของตนด้วยความรอบคอบขึ้นเป็นพิเศษ” (หน้า ๔๔) และเขาวិเคราะห์การทำงานของนักหนังสือพิมพ์ไว้ว่า “เวลาทำงานของหนังสือพิมพ์ไม่เหมือนงานอื่นใด มันไม่ใช่แต่จะเป็นการทำงานแข่งกับเวลาอย่างเดียว หากต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอสำหรับเหตุการณ์ทรหดอดทนไม่ต่างไปจากทหาร ความรับผิดชอบหนักไม่ต่างไปจากแพทย์” (หน้า ๔๔) ดังนั้น รังสิตจึงเป็นตัวละครที่แสดงอุดมการณ์ของความเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีอุดมคติ มีคุณธรรม จริยธรรม และยืนเคียงข้างประชาชนอย่างซื่อสัตย์ อันเป็นหลักปฏิบัติของครูมาลัยตลอดเวลาที่ยึดอาชีพเป็นนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์

รังสิตยังเป็นคนที่มีสำนึกด้านมนุษยธรรมอย่างสูง เขามิได้เพียงต่อต้านญี่ปุ่นซึ่งเป็นมหามิตรของรัฐบาล แต่เขาต่อต้านสงคราม เพราะสงคราม “เพาะให้เกิดความโกรธและความเกลียด แม้ระหว่างคนที่ไม่เคยรู้จักกัน รบราฆ่าฟัน ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่เพื่อใครและอะไร” (หน้า ๓๑) รังสิตไม่เห็นด้วยกับค่านิยมทางสังคมแบบเก่าที่แบ่งชนชั้นของคน เป็นคนรวย-คนจน โพร-ผู้ดี คนบ้านนอก-คนเมืองกรุง คนโง่-คนฉลาด ฯลฯ เพราะทำให้

มนุษย์ได้รับการปฏิบัติอย่างไม่เท่าเทียมกัน ทั้ง ๆ ที่มีคนที่เคราะห์ร้ายด้อยโอกาสจำนวนมาก

รังสิตเชื่อมั่นว่ามนุษย์มีหน้าที่ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในความเป็นจริงมนุษย์ไม่อาจเท่าเทียมกันได้ อาจจะเป็นเพราะชาติตระกูล สถานะทางสังคม เศรษฐกิจ สติปัญญา แต่ถึงแม้คนเราไม่มีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะได้รับสิ่งเหล่านี้ คนเราก็ควรมีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะทำหน้าที่เกื้อกูลเพื่อนมนุษย์ด้วยกันด้วยความเข้าใจ เห็นใจ เหมือนอย่างที่รังสิตและร็มนาน้องสาวช่วยเหลือเชลยศึกชาวซวา ดูแลชาวบ้านที่ขาดหมอขาดยา และอุปการะเด็กกำพร้าจากสงครามหลายคน รวมทั้งรัญจวนซึ่งเป็นเด็กที่ทำให้เขาและคนรักผิดใจกัน เพราะผกาไม่ยอมรับเด็กสาวที่ไม่มีหัวนอนปลายเท้า ขาดการอบรมขัดเกลา และที่สำคัญอย่างยิ่งผกาเชื่อตามคำพูดของคนอื่นว่ารัญจวนเป็นเด็กสาวที่ใช้ชีวิตส่ำสอนทางเพศ รังสิตพยายามอธิบายให้ผกาเห็นว่ารัญจวนเป็นเหยื่อของผู้ชายที่มีเจตนาชั่ว เมื่อทำลายผู้หญิงทางกายไม่ได้ ก็ทำลายให้เธอเสียชื่อเสียง สังคมมักยกย่องและเชิดชูคนที่ฐานะมีตำแหน่ง แต่ในขณะเดียวกันก็กดขี่เหยียดหยามคนที่ต่ำต้อยเคราะห์ร้าย ดังนั้น รังสิตจึงมุ่งหมายที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงค่านิยมเลวร้ายนี้ ดังเขากล่าวกับผกาว่า

มันจะไม่ทำให้คุณซาบซ่าน ปิติ และเต็มไปด้วยความตื่นเต้นดอกหรือ ผกา ที่จะได้มีส่วนร่วมในงานนั้น งานของการปลดปล่อยพันธนาการ เก่าออกไปจากชีวิตเก่าของคนเรา ประเพณีและศรัทธาอันล้าสมัยเพราะความเห็นแก่ตัวและเห็นแก่ได้ การประสานทักษะในชีวิตระหว่างยุคเก่ากับยุคใหม่ ระหว่างความเพ้อฝันและความจริง สิ่งที่เราจะหนีไม่พ้นเมื่อสงครามครั้งนี้ผ่านไป (หน้า ๑๐๕)

รังสิตเอาใจจริงเอาใจกับเรื่องนี้มาก เขายึดมั่นในอุดมคติของตนอย่างสูง เขายินยอมสูญเสียผกาไปมากกว่าละทิ้งอุดมคติของตนในการช่วยเหลือคนเคราะห์ร้ายและผู้ด้อยโอกาส ดังที่เขากล่าวกับร็มนาน้องสาวว่า

อย่างลืมว่ารัญจวน...ก็อย่างแก้ว อย่างแพง และเด็กที่เราเคยอุปการะทุกคนเป็นตัวแทนของสิ่งที่ต่อสู้มาตลอดเวลาเหล่านี้ เพื่อโลกที่ดีกว่า เพื่อชีวิตที่ดีกว่า สำหรับแกและพวกอย่างแกจะได้อยู่กันไป ถอยหลัง

เสียครั้งหนึ่งในความตั้งใจนั้น งานในชีวิตของพี่ก็จะแหลกสลายลงอย่าง
ไม่เป็นท่า (หน้า ๑๑๐)

ดิเรกเป็นผู้ที่เข้าใจความคิดของรังสิตอย่างทะลุปรุโปร่งและสามารถอธิบายได้
ชัดเจนว่ารังสิตยึดมั่นในอุดมการณ์ของโลกใหม่ สังคมใหม่ ที่ให้อิสรภาพและความเป็น
ธรรมแก่ทุกคนโดยเท่าเทียม ดังที่เขาอธิบายให้รัญจวนฟังว่า

รัญจวนต้องโตต่อไปอีกหลายปี เห็นชีวิตต่อไปอีกหลายด้าน ถึงจะรู้
ได้ว่ามันยังมีสิ่งอื่น ๆ อีกที่สำคัญกว่านั้น ความรักระหว่างผู้หญิงผู้ชาย ที่
สำคัญที่สุดสำหรับความรู้สึกของผู้หญิง สิ่งที่สูงส่งกว่า ยึดเยื้อจริงกว่า
เพราะว่ามันหมายถึงความสุขของบุคคลส่วนใหญ่ เป็นสวรรค์สำหรับ
คนทั่ว ๆ ไป แทนที่จะเป็นความสุขและสวรรค์สำหรับหญิงชายคู่หนึ่งคนใด
โดยเฉพาะ เราเข้าใจหรือเปล่าว่าโดยการเลือกกระหว่างคุณผกากับเรา
น้ำใหญ่เขาไม่ได้หมายถึงเราหรือคุณผกาโดยเฉพาะ หากสิ่งที่เรากับ
คุณผกาเป็นตัวแทนอยู่...ยุคและสมัยที่ผ่านมาแล้ว กับยุคและสมัยที่กำลัง
จะมาถึง ขนบประเพณี และระบบสังคมสำหรับคนกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด
โดยเฉพาะ กับขนบประเพณีและระบบสังคมที่เป็นธรรมเป็นคุณประโยชน์
แก่คนทั่วไป (หน้า ๑๓๐)

รังสิตจึงเป็นนักอุดมคติ เขามุ่งหวังที่จะเห็นภาพของสังคมไทยในอนาคต เป็น
สังคมแห่งความสุข สังคมแห่งความเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ สังคมอุดมคติของ
รังสิตก็เป็น “เมืองนิมิตร” เช่นกัน แต่รังสิตมิใช่คนเพ้อฝัน เขามุ่งมั่นที่จะมีส่วนร่วมใน
การสร้างสังคมใหม่ของไทย โดยเริ่มจากสังคมเล็ก ๆ ในครอบครัวของเขาเอง นั่นคือการ
ดำรงชีวิตด้วยเหตุผล เชื้อมั่นในความถูกต้องที่ตนศรัทธา มิใช่เชื่อตามคำสอนหรือคำ
บอกเล่าของผู้อื่น เขามีศรัทธาในเพื่อนมนุษย์ และมีความเมตตาแก่ทุกคนไม่เลือกชาติชั้น
วรรณะ รังสิตมิใช่คนหัวสมัยใหม่ที่ต่อต้านขนบประเพณีเดิมโดยสิ้นเชิง หรือคิดจะปฏิวัติ
เปลี่ยนแปลงสังคมแบบพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน เขายังเชื่อถือในประเพณีและวิถีชีวิตแบบ
ไทยเดิมอันทรงคุณค่า แต่เขาสนับสนุนการใช้สติปัญญา เลือกรับปรับใช้ให้เหมาะสมและ
เกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิตใหม่ ดังที่เขากล่าวกับรัมภาน้องสาวว่า

“ศรัทธาและประเพณีที่ดีไม่เป็นอันตรายต่อใคร ประเพณีหลายอย่างของไทยเราล้าสมัย เหมาะสมเพียงสำหรับประโยชน์ของคนหมู่นิ่งกลุ่มใดในยุคนั้น ๆ แต่หลายอย่างมันก็ยังใช้ได้ ในเมื่อมันหมายถึงคุณงามความดีและประโยชน์สุขของคนทั่วไป ประเพณีและอารยธรรมไม่ว่าเก่าหรือใหม่ มิใช่สิ่งที่แม่เหล็กควรจะทอดทิ้งไปโดยสิ้นเชิงหรือรับเข้าไว้ทั้งดุ้น... โดยปราศจากการพิจารณาคุณค่าหรือความไร้ค่าของมันที่มีต่อสังคมในปัจจุบัน พยายามกลั่นกรองเสียก่อนทุกคราวที่แม่เหล็กจะรับอะไรเข้ามา อย่างอ่อนเป็นกระดาศับสำหรับทุกสิ่งทุกอย่างที่คนหรือชีวิตจะป้อนให้อย่างคนพวกนั้น (หน้า ๑๑๒)

สุริยะ เป็นตัวละครเอกอีกตัวหนึ่งที่ “เรียมเอง” วางบทบาทไว้คู่คี่กับรังสิต ในขณะที่รังสิตเปรียบเหมือนฝ่ายบุ๋น สุริยะจะเปรียบเหมือนฝ่ายบู๊ เพราะเขาเป็นหัวหน้าคณะทำงานใต้ดินกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีบทบาทในการตัดกำลังเสี้ยมอาวุธของทหารญี่ปุ่น สุริยะเป็นตัวละครที่มีมิติลึกเพราะเขามีความขัดแย้งในใจอย่างสูงทั้งเรื่องหน้าที่การงานและเรื่องความรัก เนื่องจากเขาเป็นลูกครึ่งญี่ปุ่น เขาต้องแบกรับภารกิจในฐานะทหารพระเจ้าจักรพรรดิและพันธกิจในฐานะผู้เกิดและเติบโตบนผืนแผ่นดินไทยอันเป็นแผ่นดินแม่ ไปพร้อมกัน ดังที่เขากล่าวว่า

ผมอาจจะเป็นญี่ปุ่นโดยเลือดพ่อ แต่แม่ที่อุ้มท้องผมมาก็เป็นไทย ท้องฟ้าที่ผมแรกเห็น อากาศที่ผมแรกหายใจ แสงแดดที่แรกส่องหน้า และแผ่นดินที่ผมแรกเหยียบก็เมืองไทย โดยประเพณีและการอบรม ผมจะต้องตายเพื่อพระเจ้าจักรพรรดิได้ทุกกรณีไป แต่โดยจิตใจที่แท้จริง เมืองไทยเป็นแผ่นดินที่ผมจะตายไปด้วยความสุขยิ่งกว่า (หน้า ๑๑๗)

สุริยะต้องทำบทบาททั้งสองควบคู่กันไปอย่างปวดร้าวใจ แต่แล้วในวันที่เขาถูกทหารญี่ปุ่นระดมยิงอันแสดงว่าฝ่ายญี่ปุ่นล่วงรู้ภารกิจลับของเขาแล้ว เขาก็โล่งใจที่สามารถตัดใจจากพันธกิจของทหารลูกพระอาทิตย์เสียได้ เขามุ่งทำงานใต้ดินเพื่อประเทศไทย อันเป็นที่รักมากยิ่งขึ้น ภารกิจครั้งใหญ่ของเขาคือระเบิดรถไฟที่ขนส่งเสบียงอาหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ขึ้นเหนือไปให้ทหารญี่ปุ่น ซึ่งเขาเสี่ยงชีวิตทำได้สำเร็จ

ความขัดแย้งในพันธกิจเพื่อบ้านเมืองของสุริยะดำเนินไปพร้อมกับความขัดแย้งในความรัก เขารักภรรยาน้องสาวของรังสิต แต่เขารู้ดีว่าไม่อาจแต่งงานกับเธอได้ เขาจึงปรารถนาเพียงให้เธอเข้าใจความรักอันบริสุทธิ์ของเขา อาจจะเป็นเพราะบทเรียนจากการที่เขาถูกญาติพี่น้องฝ่ายแม่รังเกียจเดียดฉันท์ที่เขามีพ่อเป็นญี่ปุ่น เขาจึงไม่ต้องการให้รั้มภาได้รับความทุกข์อย่างที่เขาได้รับ นอกจากนี้เขายังมีพันธะติดค้างในใจที่ทรยศต่อแผ่นดินพ่อเพื่อรักษาแผ่นดินแม่เอาไว้ ดังนั้น แม้เขาจะรู้ว่าเขาและรั้มภามีโอกาสใช้ชีวิตร่วมกันด้วยความรักหลังสงครามยุติ แต่เมื่อใคร่ครวญดูแล้ว ทั้งสองอาจไม่มีความสุขตลอดชีวิต เพราะรั้มภาคงได้รับคำประณามจากคนไทยอื่น ๆ ว่าแต่งงานกับทหารญี่ปุ่นที่สร้างหายนะแก่ชาติไทยและคนไทย ส่วนสุริยะก็ย่อมถูกประณามจากชาวญี่ปุ่นด้วยกันว่าเป็นผู้ทรยศต่อชาติและสมเด็จพระจักรพรรดิ และที่สำคัญสายเลือดญี่ปุ่นอีกครั้งหนึ่งในตัวเขาจะรบกวนมโนธรรมส่วนลึกให้เขาสำนึกบาปนี้อยู่มิวาย ดังนั้น ในที่สุด สุริยะเลือกทางออกให้ชีวิตตนเองอย่างที่ไม่ถึงในตอนแรก แต่เมื่อรับรู้แล้วก็เกิดความเข้าใจและเห็นใจอย่างที่สุดว่าเป็นทางเลือกเดียวที่เขาสมควรเลือก นั่นคือความตาย สุริยะเลือกจบชีวิตตนเองอย่างกล้าหาญและเป็นลูกผู้ชายด้วยพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ตามวิถีวัฒนธรรมญี่ปุ่น อันเป็นวัฒนธรรมที่อยู่ในสายเลือดอีกครั้งหนึ่งของเขานั้นคือ ฮาราคีรี

ความตายของสุริยะเป็นความตายที่งดงามเพราะส่งผลให้เขามีศักดิ์ศรีสูงส่งน่ายกย่อง ความตายของเขาเป็นเครื่องหมายแสดงว่าเขาทำหน้าที่เพื่อแผ่นดินแม่และเพื่อสมเด็จพระจักรพรรดิได้สมบูรณ์ทั้งสองทาง หากเขายังมีชีวิตอยู่และแต่งงานมีความสุข เราคงอดคิดตลอดเวลาไม่ได้ว่าเขาคือทหารญี่ปุ่นผู้ทรยศ และนั่นจะเป็นตราบาปประทับตัวของเขาดตลอดกาล จึงน่าชื่นชมที่ “เรียมเอง” หาทางออกให้ตัวละครเอกตัวน้อยอย่างงดงาม และสอดคล้องกับเนื้อความที่ “บอกไป” ไว้แต่ต้น นั่นคือ คำพูดของท่านอธิบดีที่ว่าสุริยะจะไม่ตายโดยใครหรืออะไร เว้นไว้แต่น้ำมือของตนเอง ในตอนแรกผู้อ่านเพียงเข้าใจว่า ท่านอธิบดียกย่องสุริยะว่าเป็นคนสามารถเอาตัวรอดได้ทุกสถานการณ์ หากพลาดพลั้งก็จะเกิดจากข้อบกพร่องในการกระทำของตนเองเท่านั้น แต่เมื่อสุริยะเลือก

ประกอบพิธีฮาราตริ* คำพูดประโยคนี้จึงมีความหมายมากขึ้นว่าสุริยะเท่านั้นที่กำหนดความตายให้ตนเอง ดังนั้นเขาจึงเป็นบุคคลที่น่านับถือ เพราะเขาเลือกความตายดีกว่าอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรี ไม่มีคนนับถือแม้กระทั่งตนเอง

สุริยะเป็นตัวละครที่มีชีวิตชีวามาก ทั้ง ๆ ที่ “เรียมเอง” มิได้วาดภาพให้เป็นพระเอกหนุ่มหล่อเหลาเลยแม้แต่น้อย ชายร่างเตี้ยตาทิพย์หนวดงามผู้นี้กลับตรึงใจผู้อ่านเพราะความมีจิตใจดี รักเพื่อนมนุษย์ มีอารมณฺ์ขัน มีฝีมือความสามารถทางการทหาร และมีศักดิ์ศรี ตัวละครอย่างสุริยะลดภาพความโหดเหี้ยมเลวทรามของทหารญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สองที่เราได้อ่านจากหนังสืออื่น ๆ ลงอย่างมากมาย

เมืองนิมิต : สีสันและความสำคัญของตัวละครผู้หญิง

นอกจากตัวละครชายจะเชือดเฉือนบทบาทกันอย่างเอาจริงแล้ว “เรียมเอง” จัดวางบทบาทของตัวละครหญิงไว้อย่างโดดเด่นเช่นกัน ตัวละครสำคัญคือ รัญจวน ส่วนตัวละครที่มีบทบาทรองลงไปคือ รัมภา ผกา และทิพย์สุดา ซึ่งผู้ประพันธ์วางตัวให้เป็นผู้มี ความขัดแย้งกับตัวละครฝ่ายชาย ในด้านความคิดบ้าง อุดมคติบ้าง แต่ในที่สุดก็มีความเข้าใจกันได้ ผกาลงเอยกับรังสิต ทิพย์สุดาลงเอยกับดิเรก รัมภาและสุริยะมีความรักและเข้าใจกัน ซึ่งสุริยะปรารถนาให้เขาทั้งสองเก็บไว้เป็นความทรงจำอันงดงามเพราะเขาเลือกความตาย เนื่องจากรัญจวนเป็นตัวละครหญิงที่โดดเด่นที่สุด ผู้เขียนจะกล่าวถึงรัญจวนเพียงคนเดียว

รัญจวน เป็นเด็กกำพร้าจากสงคราม เธอเป็นตัวแทนของประชาชนคนธรรมดาที่มีวิธีโหดเหี้ยม แต่กลับได้รับผลกระทบแสนสาหัสจากการต่อสู้ทำลายล้างของมหาอำนาจชาติอื่น รัญจวนเป็นเด็กสาวอายุ ๑๕ อันเป็นวัยเสี่ยงภัย แต่เธอรอดพ้นจากปากเหยี่ยว

* พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์สูงส่งในการสังหารตนเองของชาวมุโหรีวัฒนธรรมของญี่ปุ่น ผู้เป็นทหารจะสวมเครื่องแบบเต็มยศ นั่งคุกเข่า ปลดกระดุมเสื้อ ถอดเข็มขัด ปลดกระดุมกางเกง ดึงผ้าคาดเอวลงต่ำ แล้วใช้ดาบสั้นประจำตัวแทงหน้าท้องกรีดจากซ้ายไปขวาจนสุด หากผู้กระทำฮาราตริเป็นคนจิตใจเข้มแข็งมาก ยังไม่สิ้นลมหายใจในตอนนั้นหรือก่อนหน้านี้ ทั้ง ๆ ที่เลือดและอวัยวะในไหลออกมาจากบาดแผล เพื่อนรักของเขาที่ยืนถือดาบอยู่ข้างหลังจะบันคอบเขาให้ขาดกระเด็น หากเขากระทำการเพียงลำพัง เขาจะต้องชักดาบออกและแทงลำคอตนเองจนสิ้นชีวิต การทำฮาราตริต้องทำด้วยตนเองทุกขั้นตอน แม้จะมีคนใกล้ชิดเช่นภรรยาหรือเพื่อนสนิทเฝ้าดูเป็นสักขีพยาน แต่จะช่วยเหลือให้รอดชีวิตมิได้ เว้นเสียแต่จะช่วยกระทำการให้สำเร็จเมื่อเห็นว่าผู้กระทำฮาราตริทำด้วยตนเองไม่ไหวแล้ว

ปากกามาได้เพราะประสบการณ์ชีวิตที่ต้องเลี้ยงตนเองเพียงลำพังสอนให้เธอฉลาด มีไหวพริบและเป็นนักสู้ และแน่นอนอีกส่วนหนึ่งมาจากคุณภาพจิตใจของเธอเอง เธอรักศักดิ์ศรี เธอจึงไม่ขอทานเลี้ยงชีพ เธอมีจิตใจที่อิสระเสรีแต่ไม่ยอมทำสิ่งใดที่เป็นการทำร้ายตนเองและผู้อื่น รัญจวนโชคดีที่อยู่ในความอุปการะของรังสิตและรัมภา เพราะการได้อยู่กับคนดี ทำให้รัญจวนได้รับการอบรมขัดเกลาให้เป็นคนดียิ่งขึ้น

“เรียนเอง” แสดงแนวคิดต่อต้านสงครามผ่านรัญจวนเด็กกำพร้า รัญจวนเกลียดสงครามเพราะสงครามพรากครอบครัว ความอบอุ่น ความมั่นคงของเธอไปหมดสิ้น เธอประกาศว่า “หนูเกลียดการรบราฆ่าฟันกัน หนูเกลียดสงคราม แพ้หรือชนะ ไม่เห็นมันจะได้ความอะไร นอกจากเหลือเด็กกำพร้าอย่างหนูไว้เต็มบ้านเต็มเมืองเท่านั้น” (หน้า ๒๔๖) นอกจากนี้สงครามยังทำให้เด็กวัย ๑๕ อย่างเธอต้องจับอาวุธฆ่าคน ประสบการณ์เลวร้ายนี้จะอยู่ในความทรงจำของเธอไปอีกยาวนาน แม้จะได้รับคำปณิธานว่าเธอทำถูกต้องแล้ว เพราะ “การตายของนายเขรานั้นหมายถึงการอยู่ของสุริยะ และการอยู่ในสภาพปกติของอาวุธยุทธภัณฑ์ในรถถังขบวน หมายถึงความพินาศอดวายของคนไทยอีกมากมายในเวลาที่เกิดปะทะกันขึ้น” (หน้า ๒๔๘) และขณะเดียวกันเธอต้องยอมรับความจริงว่า ไม่ว่าเธอจะเกลียดสงครามมากเท่าใด สงครามก็ไม่มีวันจบสิ้น และประชาชนก็ยังเป็นเหยื่อของสงครามอันเกิดจากความกระหายอำนาจของคนไม่กี่คนต่อไป

“หนูเกลียดการรบราฆ่าฟัน” หล่อนซ้ำประโยคนั้นอีก “หนูเกลียดสงคราม”

รังสิตถอนใจ “ไม่มีใครเลยจะชอบมัน รัญจวน น้ำคิดว่าถึงนายเขรที่ตายก็เหมือนกัน”

“ฉันทำไมแกต้องมารบกับเรา ทำไมเราต้องรบกับแก”

“เพราะต่างฝ่ายต่างไม่มีหนทางอื่นสำหรับเลือกเลย” รังสิตอธิบาย “ทุกคนเหมือนเบี้ยในกระดานหมากทุกทั้งนั้น มีหน้าที่จะต้องคุ้มครองป้องกันและคอยเป็นเหยื่อแก่ความตาย เพื่อความปลอดภัยของขุนสงครามทั้งสิ้นจนกว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะพ่ายแพ้”

“แล้วก็ได้ประโยชน์อะไรคะ คุณน้า”

“อ้อ อย่างน้อยต่างฝ่ายต่างก็ขาดกันไปชั่วคราว จนกว่าเวลาจะทำให้ทุกคนลืมความเศร้าสลดสยดสยอง และพวกลูกสงครามปัจจุบันที่เติบโตเป็นชายฉกรรจ์เกิดศึกคักขึ้นมาใหม่”

“จ้ะสงครามก็ไม่มีวันหมดไปจากโลกนี้ได้ ?”

“มันไม่มีวันจะหมดไปจากโลกนี้ได้ ตราบใดที่มนุษย์ยังเป็นมนุษย์” (หน้า ๒๔๘)

บทสนทนาระหว่างรังสิตและัญจนในตอนนั้นแสดงแนวคิดของผู้ประพันธ์เรื่อง สงคราม ซึ่งพิสูจน์ได้นับแต่นั้นจนถึงบัดนี้ว่าสงครามไม่มีวันหมดสิ้น มีแต่จะรุนแรงขึ้น ใกล้เคียงกัน และประชาชนเป็นเหยื่อผู้บริสุทธิ์มากขึ้น

นอกจากมีบทบาทสนับสนุนรังสิต ัญจนยังมีบทบาทสนับสนุนสุริยะ เพราะเธอ “อ่าน” สุริยะออกว่าเป็นคนจิตใจดี เป็นลูกครึ่งญี่ปุ่นที่มีหัวใจเป็นไทยเต็มร้อย เธอจึงเป็น ตัวกลางสื่อความในใจระหว่างสุริยะและรัมภา การหนีออกจากบ้านเพื่อแก้ไขปัญหาการ ผิดใจกันระหว่างรังสิตกับภรรยา ทำให้ัญจนได้เข้าไปอยู่ในแผนการระเบิดรถไฟของสุริยะ โดยไม่รู้ตัว แต่เธอก็ได้ช่วยชีวิตสุริยะและรู้เห็นการทำงานลับของเขาในครั้งนี้นั้นจนกลายเป็น “แหล่งข่าว” ชั้นดีให้รังสิตนำไปเขียนเป็นข่าวใหญ่เพื่อเปิดเผยให้ประชาชนคนไทยได้ล่วงรู้ การทำงานใต้ดินของฝ่ายต่อต้านญี่ปุ่น ัญจนยังมีบทบาทสนับสนุนดิเรก เพราะหลังจาก แอบอ่านต้นฉบับ “**เมืองนิมิตร**” เป็นคนแรก ัญจนเป็นนักวิจารณ์ปากกล้าที่แสดง ความคิดเห็นต่อความว่าตัวละครทั้งหลายใน “**เมืองนิมิตร**” ของดิเรกคือบุคคลที่มาใช้ ชีวิตร่วมกันที่คลองแสนแสบในยามสงครามนั่นเอง ดังนั้น จึงนับได้ว่าัญจนเป็นตัวละครที่มีบทบาทเด่นสุดรอบๆ กับตัวละครสำคัญอื่น ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่องที่เดียว

เมืองนิมิตร : สังคมอุดมคติ

นอกจากแก่นเรื่องหลักจะเป็นเรื่องอุดมการณ์ความรักชาติแล้ว แก่นเรื่องรองของ นวนิยายเรื่องนี้คือ จินตนาการถึงสังคมอุดมคติ เช่นเดียวกับ *Utopia* ของ Sir Thomas More และ *Brave New World* ของ Aldous Huxley *อุตตรกุรุทวีปในไตรภูมิพระร่วง* ของ พระมหาธรรมราชาลิไท **เมืองนิมิตร** ของ ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ และวรรณกรรม อื่นหลายเรื่องซึ่งนักเขียนจำลองโลกอุดมคติเป็นงานวรรณกรรมเพื่อสะท้อนความใฝ่ฝัน ของเขาถึงโลกที่ดีกว่า

ในเรื่อง **เมืองนิมิตร** ของ “เรียบเอง” ดิเรกเป็นนักเขียนที่พยายามสร้างสังคม อุดมคติ เขาเขียนนวนิยาย ซึ่งเขาตั้งชื่อว่า **เมืองนิมิตร** อันเป็นเมืองที่ “ชาวเมืองไม่มีใคร เบียดเบียนใคร ไม่มีการรบราฆ่าฟัน ไม่ต้องมีทหาร ไม่ต้องมีตำรวจ ไม่ต้องมีกฎหมาย...” (หน้า ๑๙) และ “มนุษย์เราอาจอยู่ร่วมกันได้โดยปราศจากความรู้สึกถึงความผิดแปลก แตกต่างของเชื้อชาติ ศาสนา ศรัทธาและผิวพรรณ รักกันแทนที่จะเกลียด ช่วยเหลือ

แทนที่จะทำลาย” (หน้า ๒๐) ดิเรกขายความคิดอุดมคติด้วยปากเปล่าหรืออย่างดีก็มีเพียงกระดาษเก่าคร่ำคร่าเพียง ๑ หน้ามาเป็นเวลานาน แต่ไม่สามารถลงมือเขียนนวนิยายเรื่องนี้ได้ดังปากพูด จนกระทั่งเขาอพยพเข้าไปอยู่ที่คลองแสนแสบตามคำชวนของรังสิต เขาจึงลงมือเขียนนวนิยายเรื่องนี้ได้ และเขียนได้จนจบ โดยได้แรงบันดาลใจจากชีวิตจริงที่ดำเนินไปในคลองแสนแสบยามสงครามนั่นเอง เขาได้สัมผัสความสงบร่มเย็น เขาได้เห็นความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่บ้านและผู้อพยพหนีสงคราม เขาได้เห็นความปรารถนาดี เอื้ออาทรและเมตตาระหว่างกัน การพูดจาทักทายหัวเราะร้องให้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันอันเป็นภาพที่ไม่อาจพบในเมืองใหญ่ สิ่งเหล่านี้เป็นแรงบันดาลใจให้ดิเรกเขียนนวนิยายเรื่องนี้จนจบ เขาบอกว่า

บรรดาตัวละครต่างก็แจ่มขึ้นในความคิดแล้ว ไม่ใช่ตัวพระตัวนางในจินตภาพอีกต่อไป ไม่มีใครมีบทบาทสำคัญกว่าใคร ทุกคนมีบทบาทสำคัญด้วยกันทั้งสิ้น เพราะมันเป็นชีวิตจริงของชาวไร่ชาวนาเหล่านี้ เท่า ๆ กับ อธิปดี รัฐมนตรี เศรษฐี เจ้านาย ขุนนาง นายห้าง พ่อค้า หรือเพียงประชาชนคนเดินถนนที่มาอยู่ใหม่ คนใหญ่หรือคนเล็กรับผิดชอบในแผนผังของชีวิตร่วมกัน รู้สึกในสุขหรือทุกข์ร่วมกัน นั่นคือ ตัวละครที่ผุดต้องการใน “**เมืองนิมิตร**” (หน้า ๘๕)

ตัวละครใน**เมืองนิมิตร**ของดิเรกจึงได้แก่ รังสิต รัมภา ผกา ทิพย์สุดา รัญจวน ท่านอธิปดี ดูโชะ ตาหวัง นายมุด ฯลฯ ซึ่งคือบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเรื่อง**เมืองนิมิตร** ของ “เรียมเอง” นั่นเอง เพียงแต่เปลี่ยนชื่อไป ดิเรกปรับแก้ความนึกคิดจิตใจของตัวละครของเขาโดยได้ความคิดจากรัญจวน ซึ่งอ่านเรื่องของดิเรกแล้วเข้าใจได้ว่าตัวละครทุกตัวคือใครในชีวิตจริง ดังที่ดิเรกกล่าวถึงรัญจวนผู้ล่วงรู้จินตนาการเรื่อง**เมืองนิมิตร**ของเขาดีที่สุดว่า “เขารู้ดีว่า “**เมืองนิมิตร**” ของผมคือที่นี่ และชีวิตของตัวละครทุกตัวก็คือทุกคนที่เราเห็น ๆ กันประจำวัน เขารู้ว่า อวสานของ “**เมืองนิมิตร**” จะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างและทุกด้านเรียบร้อยตามความปรารถนาของเขา” (หน้า ๒๕๒) **เมืองนิมิตร** ของ “เรียมเอง” และ**เมืองนิมิตร** ของดิเรก จึงเป็นเรื่องเดียวกันนั่นเอง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์มากที่ “เรียมเอง” ใช้เทคนิคการแต่งที่นิยมกันในยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) คือเทคนิคการเขียนเรื่องแบบ Metafiction หรือเรื่องเล่าที่เล่าถึงตัวมันเอง ทั้ง ๆ ที่ช่วงเวลา

ครุมาลัยแตงนวนิยายเรื่องนี้เป็นยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ หรือเรียกได้ว่าเป็นยุคสมัยใหม่ (modernism) ยังไม่ปรากฏการเขียนในลักษณะเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่าครุมาลัยเป็นนักเขียนล้ำยุคล้ำสมัยมาก

ดิเรกเป็นภาพสะท้อนด้านหนึ่งของครุมาลัย คือ เป็นนักประพันธ์ที่มุ่งสร้างวรรณกรรมสะท้อนความจริง ตัวละครมีเลือดมีเนื้อมีชีวิตชีวาราวกับบุคคลจริง มิใช่หุ่นที่ผู้แต่งเสกสรรปั้นขึ้น งานประพันธ์ไม่ใช่สินค้าที่ผลิตอย่างรีบร้อนฉาบฉวย แต่เป็นผลงานที่เกิดจากการ “ป่ม” ประสบการณ์และจินตนาการจนสุกงอม ชนิดที่ว่าเมื่อลงมือเขียนทุกสิ่งทุกอย่างก็พุ่งพรวดออกมาราวสายน้ำ มีพลังและพลวัตราวกับเหตุการณ์ทุกเหตุการณ์เกิดขึ้นจริง ตัวละครทุกตัวละครมีชีวิตและวิญญาณ คนอ่านจึงรู้สึกดื่มด่ำกับเรื่องราวและชีวิตในนวนิยายนั้นราวกับมีส่วนสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ผลงานวรรณกรรมอมตะของโลกล้วนมีคุณลักษณะเช่นที่กล่าวมานี้ ดิเรกได้กล่าวถึงผลงานเมืองนิมิตรของเขาว่า

หนังสือที่ผมต้องการต้องเป็นเรื่องคล้ายของจริง และอาจเกิดได้ไม่ว่าจะเป็นในเมืองไทยหรือที่หนึ่งทีใดในโลกทุกวันนี้ ตัวละครของผมจะต้องรู้สึกได้ หายใจได้ เต็มไปด้วยเลือดเต็มไปด้วยเนื้อเหมือนอย่างมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ไม่ใช่เรื่องของความเพ้อฝัน ชีวิตล้วนแต่หวานและอยู่ในกรอบที่กำหนดไว้ ตัวละครก็เดินไปรำไปแล้วแต่ผู้เขียนจะชักใยเหมือนหุ่นกระบอก ผมเองเป็นนักศึกษาเท่ากับนักเขียน ชีวิตมนุษย์เป็นของเวียนไม่จบ ธรรมชาติมนุษย์ก็เหมือนกัน นั่นเป็นหัวใจของการประพันธ์ “เมืองนิมิตร” ของผม จะนั่นถึงต้องศึกษานาน เดียวนี้ตัวละครทุกตัวอยู่ในหัวหมดแล้ว แผนผังชีวิตของตัวละครเหล่านั้นก็เช่นเดียวกัน มันเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของผม กินกับผม นอนกับผม ฉะนั้น ขออย่าได้กังวลไปหน่อยเลย ถึงเวลาลงมือเขียนเมื่อไร ตัวละครทั้งหลายจะแสดงบทบาทของมันเอง จนกว่าจะจบเรื่อง และจบเมื่อไร เราก็จะได้ “เมืองนิมิตร” ที่สมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของผมทุกประการ (หน้า ๘๒-๓)

เมืองนิมิตร : สงครามหลังสันติภาพ

กล่าวกันว่าโลกมีเคยให้บทเรียนเพียงด้านเดียวแก่มนุษย์ ในความชั่วอาจมีความดี ในความดีอาจมีความชั่ว ในสิ่งสวยงามอาจมีความน่าเกลียดแฝงอยู่ เช่นเดียว

กับในความอัปลักษณ์ก็อาจซ่อนความงดงามไว้ ดังนั้น ในยามสงคราม เมื่อแผ่นดิน
ถิ่นเกิดถูกย่ำยี ประชาชนทุกระดับสำนึกถึงความรักชาติและการปกป้องเอกราชอธิปไตย
ของชาติ เมื่อต้องประสบภัยพิบัติเดือดร้อน ประชาชนหันหน้าเข้าร่วมมือกัน รู้รักสามัคคี
มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่แบ่งแยกชาติ ชั้น วรรณะ ศาสนา หรือวัฒนธรรม
เมื่อเผชิญหน้ากับสงคราม มนุษย์ไฝหาสันติภาพ และปรารถนาสันติสุข รอคอยวันที่
สงครามยุติเพื่อเริ่มต้นชีวิตใหม่

อย่างไรก็ตาม เมื่อสงครามสงบ สันติสุขเกิดขึ้นแล้ว ชีวิตใหม่ที่ปรารถนา ก็กลับ
เป็นชีวิตเก่าที่ย่ำซ้ำรอยเดิม เหมือนดังที่รังสิตศาการณว่า หลังสงครามสงบ ผู้คนจาก
ที่ต่าง ๆ ซึ่งหนีร้อนมาพึ่งเย็นที่ตำบลแสนแสบแห่งนี้ ต่างก็จะแยกย้ายกลับไปใช้ชีวิตใน
ที่ทางของตน และต่างก็กลับเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน คิดถึงแต่ตนเองและผลประโยชน์
ของตน จนเกิดความขัดแย้งและอาจเป็นชนวนของความแตกแยกต่อไป หากยามทุกข์
ผู้คนเห็นอกเห็นใจกัน แต่ยามสุขกลับแก่งแย่งแข่งขันกัน เช่นนี้แล้ว โลกคงไม่อาจมีสันติ
สุขที่แท้จริง

คลองเส้นนี้เหมือนถนนสายเดียวที่บังคับให้เราพบกัน คู่กันเคยกัน
รักใคร่ซึ่งกันและกัน ในขณะที่อยู่ในกรุงเทพฯ แม้บ้านใกล้เคียงรั้วติดกัน
ชั่วนาตาปี จะหักทลายกันทั้งที่ก็แสนยาก จากนั้นทุกคนต่างจะกลับไปสู่
ชีวิตเก่า ซึ่งคนเราเกือบจะไม่มีเวลาสนใจต่อใคร หรืออะไรมากไปกว่าตน
ของตน ในยามทุกข์และอยู่ในความคับขัน คนเราอาจจะยอมรับภัยและ
ความทรมานร่วมกันได้ด้วยความทรหดอดทน แต่ทันทีที่ถึงวันดีคืนดี ทันที
ที่ยามสุขมาถึง สิ่งเดียวที่คนเราจะคิดก็อยู่ที่สวัสดิภาพและผลประโยชน์
ของตนเป็นเบื้องต้นและปรียสถาน ความขัดแย้งในผลประโยชน์ของกัน
และกัน จะเป็นชนวนของความแตกร้างต่อไป นั่นแหละเป็นปัญหาที่จะต้อง
เผชิญกันในอนาคต (หน้า ๒๕๖)

ดังนั้น แม้สันติภาพเกิดขึ้นแล้วหลังสงครามสงบลง แต่ประชาชนอาจจะต้อง
เผชิญหน้ากับสงครามที่ยิ่งใหญ่กว่า นั่นคือสงครามแห่งการดำรงอยู่ สงครามชีวิตที่
แต่ละคนต้องผจญด้วยหัวใจอันแข็งแกร่ง และอดทน อาจเป็นสงครามกับความยากจน
อาจเป็นสงครามกับอำนาจคดขี่ หรือสงครามกับเจ้าอาณานิคม แต่ที่น่ากลัวก็คืออำนาจ

และผลประโยชน์จะนำพาให้ก่อสงครามครั้งต่อไป รวากับสิ้นความทุกข์แสนสาหัส ความพลัดพราก ความสูญเสีย และความตาย ในช่วงสงครามที่เพิ่งผ่านพ้นมา

ทำอะไรเล่าจึงจะหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดสงครามทำลายล้างชีวิตครั้งต่อไป ทำอย่างไรเล่า “เมืองนิมิตร” จะเกิดขึ้นทุกแห่งหนและถาวร ไม่ใช่เพียงที่פקังชั่วคราว ในยามสงครามเท่านั้น “เรียนเอง” อาจจะแฝงคำถามเหล่านี้ไว้ระหว่งบรรทัด

เมืองนิมิตร : ผลงานทรงคุณค่าของ “ครูมาลัย”

ปี ๒๕๔๙ ที่ผ่านมาเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาล ของมาลัย ชูพินิจ ได้มีการจัดงานเพื่อเชิดชูเกียรติคุณของครูมาลัย และเป็นโอกาสให้มีการนำผลงานเขียนมา แนะนำให้นักอ่านรุ่นใหม่ได้ชื่นชมคุณค่าทางสังคมและทางวรรณศิลป์กันอีกครั้งหนึ่ง ปี ๒๕๕๙ ที่กำลังจะหมดสิ้นไปนี้ เป็นวาระครบรอบ ๑๑๐ ปีชาตกาลของมาลัย ชูพินิจ แม้จะไม่มีการจัดงานใด ๆ แต่ นวนิยายเรื่อง**เมืองนิมิตร**เป็นผลงานวรรณกรรมไทยที่อยู่ในหัวใจของนักอ่านชั่วกาลนาน ดังคำกล่าวว่า “แม้ไม่มีมาลัยใน**ปฐพี** ก็ยังมี**มาลัย**คล่องใจคน” ทั้งนี้เพราะ**เมืองนิมิตร**เป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่มีความร่วมสมัย สร้างความประทับใจแก่คนรุ่นใหม่ได้อย่างดี^๖ และแนวคิดของครูมาลัยในนวนิยายเรื่องนี้ยังเป็นอุดมการณ์ที่เข้มข้นในโลกปัจจุบัน แม้ว่าสงครามโลกครั้งที่สองจะผ่านพ้นไปแล้ว ๗๒ ปี แต่โลกเราก็กาลังคืบคลานเข้าสู่ภาวะสงครามครั้งใหม่ คนรุ่นเรากำลังเผชิญหน้ากับสงครามอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากคนรุ่นพ่อแม่ แม้ยังมิได้ประกาศเป็นสงครามโลก แต่ก็ป็นสงครามที่ใกล้ตัวและรู้เหตุผลจนทำให้เราเพรียกหาสันติภาพของโลก เราจะเห็นได้ว่าคำถามที่ครูมาลัยแฝงนัยไว้ระหว่งบรรทัดยังไม่มีใครตอบ สงครามไม่มีวันจบสิ้น สันติภาพและสันติสุขยังไม่อาจเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง ตราบใดที่มนุษย์ยังมุ่งแสวงหาอำนาจโดยไม่ยึดถือความทุกข์ของผู้อื่น

เมืองนิมิตรได้สะท้อนประสบการณ์อันชัดเจนของครูมาลัยที่เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์อย่างลึกซึ้งทั้งด้านดีและด้านร้าย รั้งสิดไม่ต้องการให้ ‘เมืองนิมิตร’ เมืองแห่ง

^๖ หลายปีมาแล้วคุณนิมิตร พิพิธกุล ศิลปินคนสำคัญแห่งคณะพระจันทร์เสี้ยวการละครได้นำนวนิยายเรื่อง**เมืองนิมิตร**ไปสร้างเป็นละครเพลง ประสบความสำเร็จไม่น้อย และในปีการศึกษา ๒๕๔๙ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้คัดเลือกนวนิยายเรื่องนี้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ ๑ ทุกคณะ

ความรัก สามัคคี และความสมานฉันท์ ปรากฏอยู่ในหน้ากระดาษนวนิยายของดิเรก เพียงเท่านั้น เขาพยายามทำให้สังคมเล็ก ๆ ของเขาเป็นสังคมแห่งความสุข สังคมที่เคารพความเป็นมนุษย์โดยเท่าเทียมกัน เช่นเดียวกันครูมาลัยก็ต้องการให้ ‘เมืองนิมิตร’ เป็นสังคมจริง เป็นสังคมโลก มิใช่เพียงสังคมอุดมคติที่อยู่ในจินตนาการอันไม่เคยเป็นจริง

บรรณานุกรม

- ถวิล มนต์น้อม (บรรณาธิการ). วารสาร “นักเขียน” ฉบับพิเศษ วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๔๙. กรุงเทพฯ : สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย., ๒๕๔๙.
- “เรียนเอง” (นามแฝงของมาลัย ชูพินิจ). เมืองนิมิตร. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กระท่อม ป.ล., ๒๕๔๔.
- สด ฐรมะโรหิต “ผู้บุกเบิกงานเขียนและงานหนังสือพิมพ์” นักเขียน ฉบับพิเศษ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙, สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙.
- วิทยากร เชียงกุล, และคณะ, สารานุกรมแนะนำหนังสือดี ๑๐๐ เล่มที่คนไทยควรอ่าน, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๒.
- สุชาติ สวัสดิ์ศรี, “สุภาพบุรุษ...มนุษย์ภาพ “ศรีบูรพา” กุหลาบ สายประดิษฐ์” คือ อีสสรชน คือคนดี คือศรีบูรพา, กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก, ๒๕๔๘. หน้า ๙๑. (หนังสือที่ระลึกเนื่องในโอกาสครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา)
- สุธีรา สุขนิยม. ประวัติมาลัย ชูพินิจ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์การเวก, ๒๕๒๒.
- อรสม สุทธิสาคร (บรรณาธิการ). รวมชีวิตและผลงานของ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, ๒๕๓๔.